

Figuur 1:
 Het bekenstelsel van het IJzerbekken
 (tekening H. Goossens).

De IJzer, van heldere stroom tot open riool?

Filip Boury

Animateur du Pays / Département du Nord

Lo (B)

„Iser-a”, zo noemden de Kelten de IJzer. „A” duidde op water. „Iser” stond voor helder. De IJzer is eeuwenlang die reputatie trouw gebleven. De oevers werden geroemd vanwege de rijkdom aan planten en dieren; het was een paradijs voor de vissers.

De IJzer speelde een belangrijke rol in de streekgeschiedenis. Noormannen (9de eeuw) en Engelsen (14de-15de eeuw) gebruikten hem als invalsweg. Voor de geuzen in de 16de eeuw was het een veel gebruikte vluchtroute. Waren de oevers overstroomd, dan vormde hij de scheidslijn tussen vijandige troepen: catholieken en protestanten in de 16de eeuw, Duitsers en Belgen tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Voor de Westhoek was hij met zijn talrijke zijbeken en -kanalen eeuwenlang een levensader. Tot in Roesbrugge was hij bevaarbaar en „belanders” of „binnenlanders” vervoerden er hun goederen op.

Met de komst van de consumptiemaatschappij in de jaren '50 ging het bergafwaarts met de IJzer. Het water werd steeds zwarter. Aan de oevers vertoonden zich steeds minder planten en dieren. Door de concurrentie met het wegvervoer was er nog amper transport op de rivier. De IJzer verstilde.

In de Westhoek staat de IJzer nu symbool voor de uitdaging tot een schoon leefmilieu. De kwaliteit van het water en het landschap is immers de beste graadmeter voor ons milieu. Water

stopt niet voor een grens. Een schone IJzer kan slechts in samenspraak met de Franse Westhoek tot stand komen. Dit wordt het verhaal van de „heropstanding” van de IJzer; de samenwerking en de inzet van velen staan hierbij centraal.

1. De IJzer, een koppelteken tussen de Franse en de Belgische Westhoek (figuur 1)

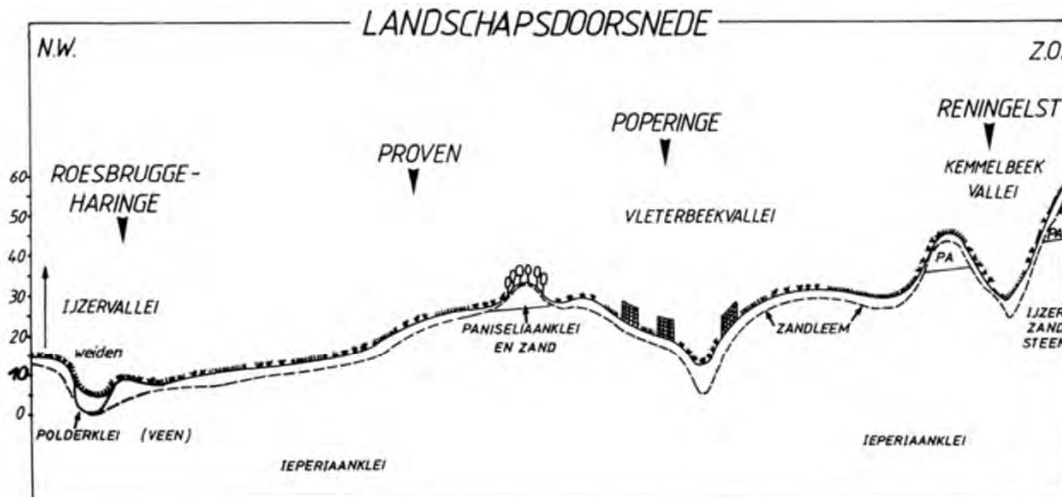
Tot aan de Fintele (Lo) stroomt de IJzer door het golvende Binnen-Vlaanderen of het Houtland. Verderop vloeit hij aan de rand van de zandleemstreek. Aan de linkeroever wordt de grote polder, de Noordwatering, voor overstromingen afgeschermd door de Veurne Ambachtijk. Pas vanaf Diksmuide duikt hij helemaal de polder in, binnen het keurslijf van twee dijken.

De IJzer ontwatert $\pm$ 110.000 ha Binnen-Vlaanderen (73.000 ha aan Belgische en 38.000 ha aan Franse zijde) en enkele kleine polders aan de oevers.

Aan de linkeroever is het af te wateren deel beperkt. Het bekenstelsel is er maar zwak ontwikkeld. Aan de rechteroever daarentegen ontstaan de vele beken, waaronder de IJzer zelf, op de Vlaamse Heuvels (de Penebeek, de Kemmelbeek, b.v.) de heuvelrug van Wijtschate tot Klerken (de Martjesvaart, b.v.) en het Plateau van Lichtervelde (de Handzamevaart, b.v.). De grote omliggende polders met een lager waterpeil dan de IJzer voeren het water af via een apart netwerk van sloten en kanalen.

In Nieuwpoort stroomt de IJzer in de Noordzee. Met vijf andere afwateringskanalen komt hij er samen in het sluizencomplex De Ganzepoot, dat het achterland beschermt tegen de zee. Enkel bij laag water (2 x 4 uur per 24 uur) gaan de vannen of schuiven open. Bij wateroverlast wordt het Lo-kanaal als uitlaat voor de IJzer gebruikt.

Een geologische doorsnede van het landschap (figuur 2) leert ons dat de voet van de streek bestaat uit een dikke ondoorlaatbare laag: Ieperaanse klei. Op de hogere gedeelten komen er afwisselend zand- en kleilagen bovenop. Ze werden van 70 tot 7 miljoen jaar vòòr Chr. afgezet door zeeën. Na een intense uitschuring door de beken werden vruchtbare leem en zand-

Figuur 2: Een geologische doorsnede van de Kemmelberg tot de IJzer (Bron: Geogids, Poperinge; tekening: H. Goossens).

leem afgezet door de noordenwind tijdens de ijstijden (1 miljoen tot 10.000 jaar vóór Chr.).

Op de heuvelruggen ontstaan bronnen met een gering debiet. Zand laat immers vlot water door. Op de onderliggende klei blijft het staan en zoekt via de flank een uitweg. De aldus ontstane beken vloeien steeds meer samen en vormen tenslotte de IJzer (fig. 1)

Veel regenwater moet door de aanwezigheid van de kleilaag oppervlakkig afgevoerd worden. De beken en grachten vormen een dicht netwerk. Bij regenval worden bovendien snel hoge pieken genoteerd in de waterafvoer. In de droogteperiodes is er vlug watergebrek, omdat de grondwaterreserves gering zijn. Het IJzerbekken is platteland gebleven met meer dan 70% landbouwgrond en een lage bevolkingsdichtheid. Kleine steden en dorpen liggen op korte afstand van elkaar. Het aandeel verspreide bewoning is hoog. Het landschap stijgt licht golvend van noord naar zuid. De vruchtbare akkers worden enkel onderbroken door wat bos op de heuvelruggen en drassige weiden langs de IJzer en de zijbeken ervan. Van west naar oost neemt de bevolkingsdichtheid toe, worden dorpen groter, werkt de landbouw intensiever en is er meer industrie.

2. Op zoek naar schoon water

De gezondheidstoestand van onze waterlopen kan op twee

manieren bepaald worden. Door het chemische meten van de hoeveelheid vervuiling krijgt men een momentopname. De aanwezigheid van in het water levende ongewervelde dieren kan een aanduiding geven van de waterzuiverheid over een langere periode.

Aan Vlaamse zijde vond de toetsing voor figuur 3 plaats via de biologische methode. Voor 1987 zien we dan bijna uitsluitend zwaar tot zeer zwaar verontreinigde waterlopen. Enkel het kanaal Ieper-IJzer doet het beter. Opmerkelijk is dat van de IJzer zelf, na een verslechtering bij iedere inkomende beek de kwaliteit verderop verbetert. Dit is een gevolg van het zelfzuiverende vermogen van de IJzer. Dezelfde kwaliteitsverbetering wordt vastgesteld bij de twee sloten die de Blankaart verlaten. Telkens is er een uitgebreide schoonmaakploeg van planten en dieren aan het werk geweest.

Aan Franse zijde worden beide methodes verwerkt tot één kaart. Voor het jaar 1987 (figuur 4) zijn de resultaten dan ook niet vergelijkbaar. De IJzer is er aanmerkelijk beter. Toch maakt men zich ernstige zorgen over de Penebeek en de Heybeek. Op veel plaatsen is het visleven verstoord of zelfs onmogelijk. Wat België betreft beschikken we over een uitgebreid onderzoek naar de visstand. (1) Een schone IJzer staat voor zeer visrijk water: karper, zeelt, blankvoorn, baars, paling, rietvoorn, snoek, brasem en snoekbaars. Per ha betekent dat zo'n 1 000 kg vis. Het aantal vissoorten is momenteel echter sterk verminderd: enkel karper, voorn, grondel, baars en stekelbaars. Bovendien overheerst één soort: de stekelbaars, met 99% van het totale aantal en 80% van het gewicht. Per ha wordt nu met moeite 139 kg gehaald.

Ook voor de mensen tekent zich een probleem af: ons drinkwater. In het IJzerbekken liggen drie waterspaarbekken (figuur 1): de vijvers van Dikkebus en Zillebeke en het spaarbekken van de Blankaart. (2) Dagelijks wordt 20.000 m³ of 20 miljoen liter geproduceerd door de Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening (VMW) uit het spaarbekken De Blankaart en door de Stedelijke Waterregie uit de beide Ieperse vijvers. Het wordt steeds moeilijker om aan de vereiste kwaliteitsnormen te voldoen, ondanks de steeds ingewikkelder bewerkingen. Vooral

het nitraat- en fosfaatgehalte bezorgen de watermakers veel hoofdbrekens.

3. De pot verwijt de ketel...

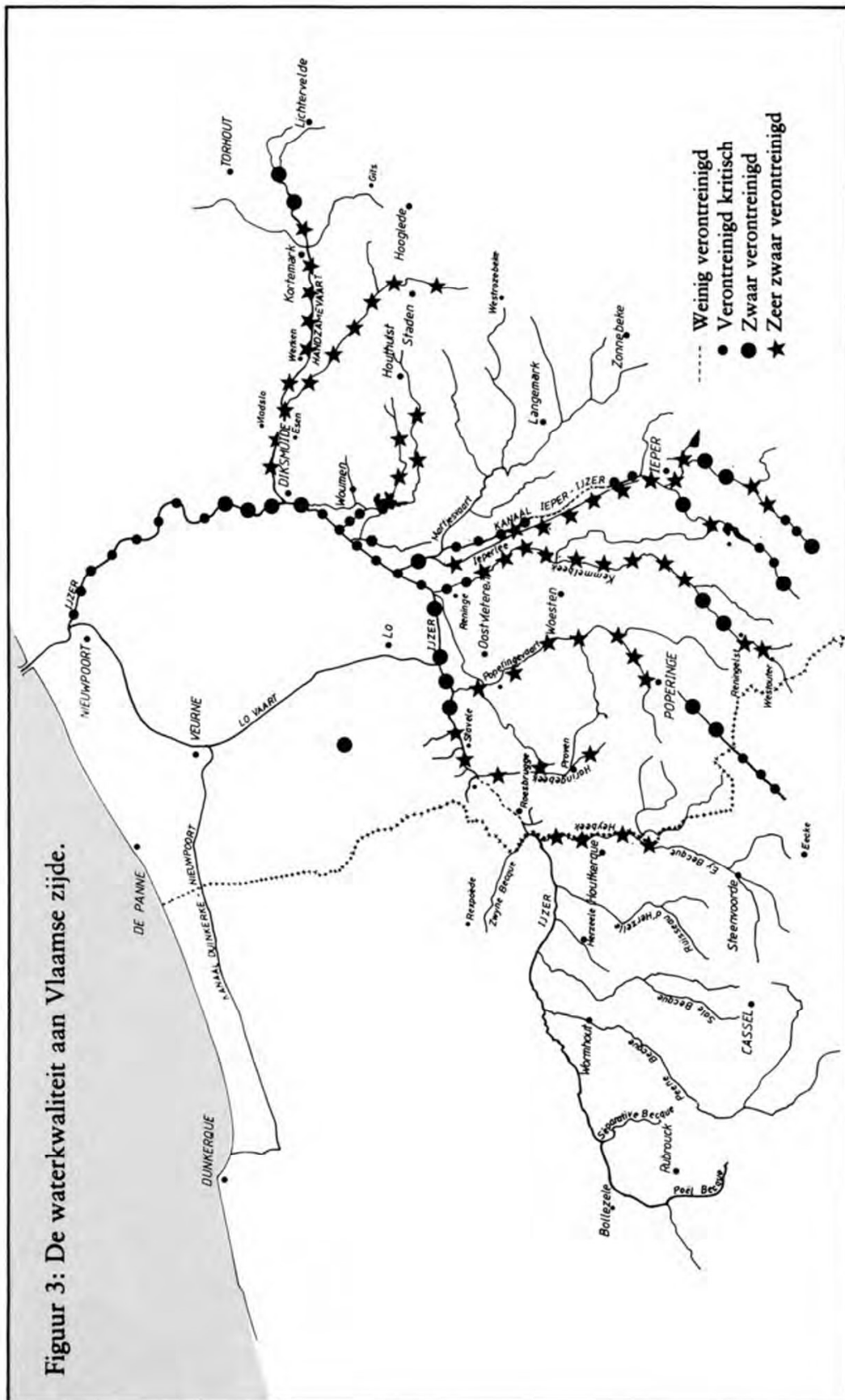
De schuldigen zijn bekend: de huishoudens, de ondernemingen en de landbouw. Ondanks een dalende bevolking, stijgt de vervuiling. De 150.000 inwoners van het IJzerbekken gaan steeds meer water verbruiken en meteen ook meer vuil water lozen. Bovendien worden vaak milieuonvriendelijke stoffen gebruikt. De verbreding van het economisch draagvlak door de uitbouw van industrie en diensten had ook een schaduwzijde. De ondernemingen vervuilden in 1986 - ondanks verbeterde zuiveringen de laatste jaren - nog steeds zoveel als een stad van 130.000 inwoners. (3) Ook de landbouw blijkt steeds meer een boosdoener; sluiklozingen (drijfmest, silosap), overbemesting, onoordeelkundig gebruik van bestrijdingsmiddelen zijn oorzaak van watervervuiling. In het oostelijk deel van het IJzerbekken bestaat een aanmerkelijk mestoverschot. Er zijn te veel dieren om de mest oordeelkundig te kunnen gebruiken. De enige uitweg is het water. Hoeveel de landbouw precies vervuult, is aan Vlaamse zijde voor wat betreft het IJzerbekken nog niet gepubliceerd.

Aan Franse zijde wordt in een studie 65% van de totale watervervuiling genoemd. (4)

4. De remedies

De Vlaamse gemeenschap heeft kwaliteitsdoelstellingen voor het water opgesteld die in 1995 bereikt moeten zijn. (5) Hieraan liggen Europese richtlijnen ten grondslag. Al onze waterlopen moeten tegen die tijd voldoen aan een basiskwaliteit. Het hele jaar door moet vis er kunnen overleven. Het zelfreinigende vermogen moet hersteld worden. Voor een aantal waterlopen wordt een betere kwaliteit vereist omdat ze een specifieke functie hebben. Zo moet een deel van het IJzerbekken stroomopwaarts van Diksmuide aan een kwaliteit beantwoorden die drinkwaterwinning mogelijk maakt. Voor een aantal waterlopen gelden de nog strengere normen die op viswater van toepassing zijn. Cijfermatig is telkens vastgelegd waaraan het

Figuur 3: De waterkwaliteit aan Vlaamse zijde.

water moet voldoen. Nergens voldeed men in 1987 aan de basiskwaliteit. Af en toe bleken onder bepaalde omstandigheden enkele waterstalen in orde te zijn. (6) Ook in Frankrijk heeft „De Préfet”, de vertegenwoordiger van de centrale overheid in de regio, in 1987 de kwaliteitsdoelstellingen voor 1995 vastgelegd. (7) Jammer genoeg zijn ze opnieuw niet conform met die aan Vlaamse zijde. De IJzer en de Penebeek moeten aan kwaliteitsdoelstelling 2 beantwoorden. Ook hier blijkt uit metingen dat dit doel niet bereikt wordt. (4)

In Vlaanderen is de Vlaamse Maatschappij voor Waterzuivering (VMZ) belast met de bescherming van het oppervlaktewater. De gehele aanpak is vastgelegd in de wet van 26 maart 1981. De politieke verantwoordelijkheid ligt bij de Gemeenschapsminister voor Leefmilieu. De Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu (AROL) houdt toezicht op de naleving van de wetten en decreten. De VMZ heeft de volgende taken:

1. Het opstellen en uitvoeren van de programma's voor de zuivering van het afvalwater, en de bouw en exploitatie van de zuiveringsstations. Voor Vlaanderen is een waterzuiveringsprogramma opgesteld.

2. Het houden van toezicht op de lozingen van afvalwater. Voor alle lozingen is een vergunning vereist. Voor wat betreft het huishoudelijk afvalwater wordt die afgegeven door de gemeente. De directeur van de VMZ doet dit voor de industrie. Binnenkort wordt deze vergunning een onderdeel van een algemene milieuvergunning.

3. Het controleren van de waterkwaliteit en het opsporen van de oorzaken van de waterverontreiniging.

De exploitatiekosten van de VMZ worden gedragen door de vervuilers. De bevolking betaalt via een provinciale belasting. De bedrijven dragen bij door een heffing al naargelang de hoeveelheid vuil die ze lozen. Tot op de dag van vandaag komt de industrie zijn verplichting niet volledig na. De landbouw levert geen bijdrage. (8)

In het IJzerbekken werd tot eind 1988 door de Vlaamse gemeenschap voor 850 miljoen geïnvesteerd. Met dit geld wer-

den vijf zuiveringsstations opgericht om het water van de openbare rioleringen te zuiveren: Westouter, Ieper, Zonnebeke, Langemark en Woumen. In Poperinge is er één in opbouw. Voor Proven en Staden zijn er plannen in ontwikkeling. De industrie zelf heeft de voorbije jaren dertien stations gebouwd. De Vlaamse gemeenten zijn enkel verantwoordelijk voor de aanleg van de riolering op hun grondgebied. Steeds moet een totaal rioleringsplan ter goedkeuring worden voorgelegd.

In Frankrijk daarentegen is de rol van de gemeente toonaangevend. Zij zorgt voor het verzamelen en het zuiveren van het afvalwater. Dikwijls werken de gemeenten daarbij onderling samen. Ze worden ondersteund en gesubsidieerd door de „Agence de L'Eau Nord-Artois-Picardie”. Al in 1964 werd Frankrijk opgedeeld in zes grote bekkens. Telkens werd een „Agence de l'Eau” opgericht. Naast coördinatie op het niveau van het bekken, biedt deze instelling technische en financiële hulp aan de lokale besturen en de industrie. De financiële middelen worden verkregen door heffingen op het verbruik en de vervuiling van het water.

De controle van de waterkwaliteit en het opsporen van vervuiling vinden in de landelijke gebieden plaats door een dienst die onder het Ministerie van Landbouw valt: Direction Département de l'Agriculture et de la Forêt (DDAF). Sommige industrieën en de openbare besturen moeten een lozingsvergunning hebben in het kader van de wetgeving op „Les Installations Classées”. Die wordt toegekend door de „Préfet”. De controle vindt plaats door een dienst die valt onder het Ministerie van Industrie: de Direction Régionale de l'Industrie et de la Recherche (DRIR). Deze diensten staan ter beschikking van de minister voor leefmilieu, die pas sinds 1984 verantwoordelijk is voor de waterproblematiek. Hij wordt in elke „Agence de l'eau” vertegenwoordigd door een „Délégué de Bassin”. De versnippering over de verschillende diensten maakt de aanpak in Frankrijk niet gemakkelijk. Er is veel overleg en coördinatie noodzakelijk. Wat de regio betreft is de „Préfet” sinds 1987 een belangrijke coördinator; hij wordt geruggesteund door de Service Régional de l'Aménagement des eaux (SRAE).

Momenteel wordt aan Franse zijde het water gezuiverd van de

IJzer-beekvallei te Bambeke.

gemeenten Rexpoëde, Crochte, Wormhout, Ekelsbeke, Cassel, Oxelaere, Bavinchove en Steenvoorde door vijf zuiveringsstations. Voor Bambeke en Herzele is een station gepland. Naar schatting wordt slechts een derde van het huishoudelijke afvalwater gezuiverd. De industriële zuivering is miniem. (17)

5. Nog een lange weg...

Wie aan beide zijden van de grens een optelsom maakt van de problemen, komt tot een grote gelijkens ondanks de flinke verschillen in aanpak. Als eerste dient zich het nijpend tekort aan financiële middelen aan om op korte termijn het probleem op te lossen. Het recent verschenen rapport van SOBEMAP stelt bovendien heel wat vraagtekens bij de huidige Vlaamse aanpak. Ook bij onze burenen wordt geklaagd over de inefficiëntie en het gebrek aan samenwerking. De uitdaging van de jaren negentig zal zijn waterbeheer via een doelmatig beleid uit te bouwen.

Veel meer dan vroeger zal men moeten kiezen voor een aanpak aan de bron. Milieuvriendelijke stoffen moeten verboden

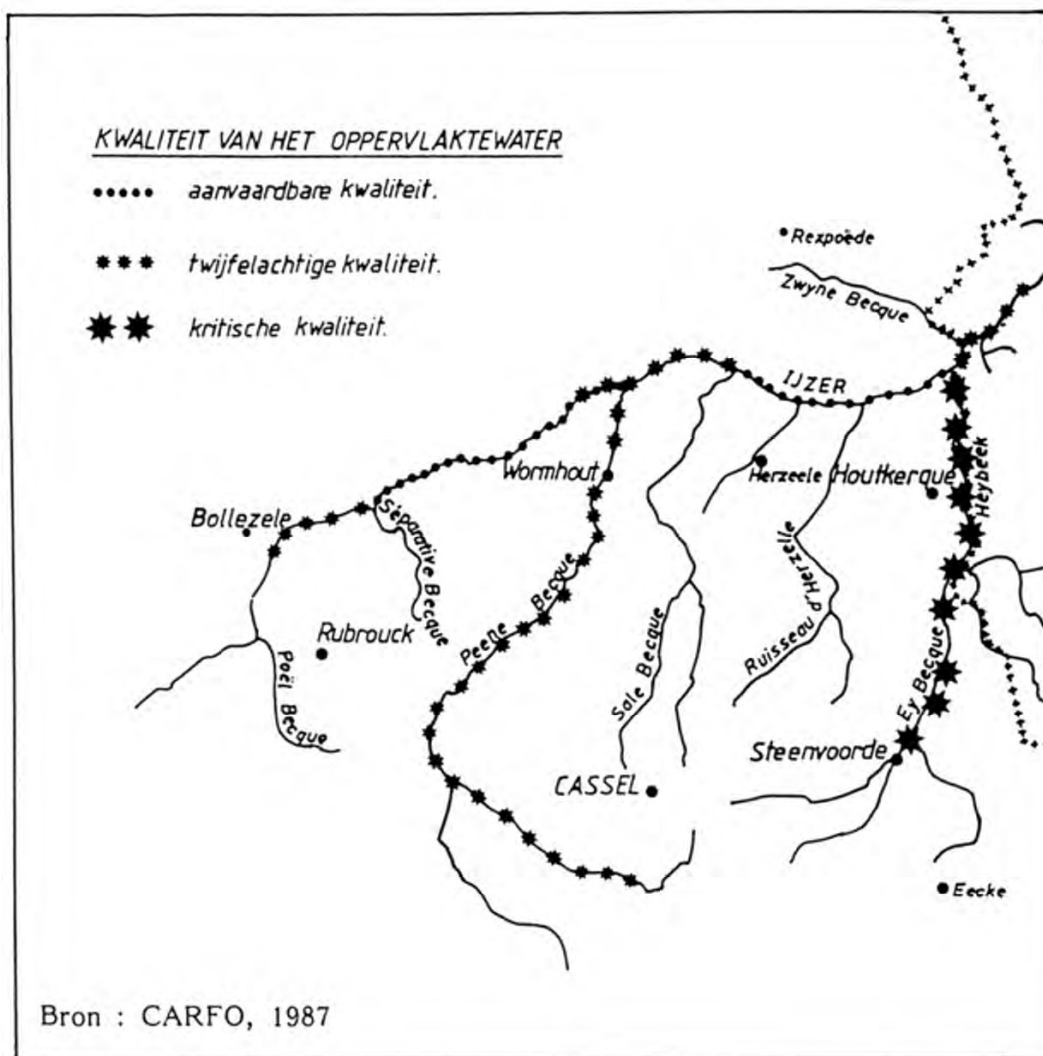
worden. De gebruiker moet gevraagd en geleerd worden zuiver met water om te gaan.

Waterzuiveringsstations bestaan al of zijn gepland voor de grotere woonkernen in het IJzerbekken. Knelpunt is dat te weinig woningen aangesloten zijn op de rioleringsnetten. Bovendien schieten veel gemeenten tekort in het bijeenbrengen van het afvalwater door de rioleringen. Het station is er wel, maar het afvalwater is er vaak niet in voldoende mate.

Enkele bestaande waterzuiveringsstations werken slecht (Diksmuide, Ieper, Steenvoorde). Het vuile water wordt onvoldoende gescheiden van het oppervlaktewater. Dit zorgt voor een erg onregelmatige toevoer en problemen bij de zuivering. Enkele stations ontvangen te veel vuil, vooral van industriële oorsprong (Ieper, Steenvoorde). Voor de talrijke kleinere dorpen en de vele verspreide woningen moet gezocht worden naar kleinschalige zuiveringssystemen.

Om aan de kwaliteitsdoelstellingen te voldoen, zullen in de toekomst aan de industrie zwaardere voorwaarden gesteld moeten worden via hun vergunningen. Vooral in de zomer bij lage waterstand duiken problemen op. Onderbemanning en gebrek aan coördinatie zorgen voor onvoldoende controle op de (sluik)lozingen. Als er vervuiling vastgesteld wordt, volgt er meestal geen, of slechts een geringe boete. Een milieudelict is voor beide zijden niet van groot belang. Beter af zijn we, als bij de bedrijfsleiders zelf het besef groeit de milieuproblemen aan te moeten pakken.

De aanpak in de landbouw staat nog in de kinderschoenen. De boer moet er het belang van inzien om mest efficiënter te gebruiken. Een uitrijverbod moet van kracht worden wanneer uit- en afspoeling het meest dreigt. Grote mestkelders moeten worden aangelegd om periodes van uitrijverbod en hevige regenval te kunnen overbruggen. Aan Vlaamse zijde moet een oplossing gezocht worden voor het mestoverschot. Op korte termijn moet een halt toegeroepen worden aan de verdere toename van het aantal dieren. Wie te veel mest heeft, moet meehelpen met betalen bij het zoeken naar oplossingen. Een daarvan is de mestbank, die zorgt voor het vervoeren van mengmestoverschotten naar gebieden waar er een tekort aan

Figuur 4: De waterkwaliteit aan Franse zijde.

bestaat. Andere verwerkingsmogelijkheden moeten onderzocht worden. Vlaanderen wacht echter al ruim een jaar op het beloofde mestdecreet, waarmee deze maatregelen een wettelijke basis krijgen. (10) Voor problemen zorgt ook het silosap, vooral na het aanleggen van de sleufsilo's. Na de opvang in een put kan dit sap als bemesting uitgereden worden.

Uit Nederland bereiken ons steeds meer alarmkreten over de vervuiling van ons drinkwater door bestrijdingsmiddelen. Zoals in het verleden meermaals gebeurde, zal zich dit probleem binnenkort ook bij ons aandienen. In Nederland zal het gebruik van de bestrijdingsmiddelen de komende jaren drastisch terugschroefd worden.

6. Een landschap verdwijnt

„Steeds meer met minder boeren”, was het motto van het landbouwbeleid tot voor kort. Dit vraagt een steeds doelmatiger ingericht landschap. Hagen en houtkanten sneuvelden in het „Houtland”. De prachtige hoog opgroeiende essen, eiken en olmen vind je er nog amper.

Vooraf de beekvalleien tekenden zich in het verleden af als groene linten. Dotterbloem, koekoeksbloem, veldzuring, scherpe boterbloem en zelfs orchideeën kleurden de hooiweiden. De brongebieden met hun rijke schakering aan voorjaarsbloeiërs zijn nog steeds de parels aan de kroon. Vanaf de Franse grens strekt de IJzervallei zich langs het niet bedijkte deel uit als grote open grasvlaktes: de Broeken.

Met de jaren namen de financiële en technische mogelijkheden om de valleien droog te leggen toe. Ontwatering en bemesting toeverden hooiland om tot akkerland of monotoon grasland. De steeds toenemende waterafvoer zorgde stroomafwaarts voor grotere problemen. Er moet flink „gesleuteld” worden aan de beken: rechttrekking, overwelving en oeverversterking. De beekflora en fauna kregen het hard te verduren. De zelfzuivering wordt aangetast. De beheerders staan voor steeds nieuwe uitdagingen.

Opvallend is dat aan Franse zijde de IJzer privé-eigendom is. De oeverbewoners zijn verantwoordelijk voor het beheer. De vele overstromingen zetten de gemeenten ertoe aan om vanaf 1957 samen te werken in het „Syndicat d'Assainissement du Bassin de l'Yser”. Aan Vlaamse zijde zijn er meer partners bij betrokken. Dat bemoeilijkt de samenhang. Voor de IJzer zelf is het Ministerie van Openbare Werken verantwoordelijk (recent overgebracht naar de Vlaamse Gemeenschap). De beken worden vanaf de bron achtereenvolgens beheerd door de gemeenten, de provincie en de Vlaamse Gemeenschap. De Broeken vallen als polder onder de polderbesturen.

7. Een landschap voor de toekomst

Bij het tot stand komen van de gewestplannen, die in Vlaanderen de bestemming aangeven van de gronden, had men vaak

oog voor de landschappelijke parels. Ze werden meestal ingekleurd als groengebied of landschappelijk waardevol gebied. (11) In het Franse „Plan d’Occupation des sols” (POS) is dit minder het geval. Knelpunt is hier, dat het beslissingsniveau bij de gemeente ligt en niet bij de regio, zoals in Vlaanderen. Ervaring leert, ook in België, dat de wil tot bescherming op lokaal niveau minder aanwezig is. Bovendien heeft niet iedere gemeente momenteel een POS.

De Broeken kregen in Vlaanderen extra bescherming door de erkenning ervan als Europees (12) en Internationaal (13) waardevol natuurgebied. Een (te) beperkt aantal groengebieden is in het bezit van en wordt beheerd door de overheid (b.v. Hellegatbos te Westouter door de Vlaamse Gemeenschap), particuliere natuurverenigingen (b.v. de Blankaart, door de vzw Natuureservaten) en privé-personen (b.v. enkele aren bloemrijk hooiland in de buurt van Bambeke). Enkele boeiende stukjes worden nog in stand gehouden door de jagers. Al deze initiatieven konden het tij niet keren. Onze samenleving moet meer ruimte bieden en kansen geven aan de natuur. Waardevolle landschappen vragen naast een goede ruimtelijke bescherming om een goed beheer.

In Frans-Vlaanderen zouden de meest opmerkelijke beekvalleien zo snel mogelijk wettelijk beschermd moeten worden. De tweede stap is het voeren van een doordacht beleid om de natuurwaarden te vergroten. Daaraan schort het nog altijd. Enkel de aankoop van gebieden door de overheid en natuurverenigingen staat momenteel garant voor gericht beheer. De middelen voor aankoop en beheer zijn te beperkt om uitgestrekte gebieden te kunnen beschermen. Het betrekken van de landbouwers bij het beheer biedt misschien meer perspectief. Men zou hun een vergoeding kunnen geven voor verminderde opbrengst of grotere oppervlaktes ter beschikking kunnen stellen in het kader van een landinrichting. Deze aandacht voor natuur en landschap vertaalt zich bovendien in grotere kansen voor „zachte” recreatie en toerisme.

Nieuwe aanplantingen en aangepast beheer van weg- en beekbermen kunnen ook in cultuurgebieden de natuur terugbrengen. Dat vraagt niet alleen geld, maar ook begrip en aandacht

van landbouwers en beheerders. Ecologische deskundigheid is vereist bij de inrichting en het beheer van het landschap.

8. Op zoek naar nieuw evenwicht

Het is duidelijk dat waterbeheer vraagt om samenwerking en samenspraak. Aan Franse zijde verricht het beleidsinstrument „Contrat de Rivière” baanbrekend werk. Voor de IJzer is deze procedure ingezet door CARFO. (14) Met een „Contrat de Rivière” verbinden alle partners zich contractueel om via een vijfjarenplan de kwaliteit van het water en het rivierlandschap te verbeteren. Inspraak en participatie van de plaatselijke bevolking staan hierbij centraal. (15) In 1987 was CARFO klaar met een eerste terreinverkenning. (4) „Vers un Contrat de Rivière” werd op 22 oktober 1987 voorgelegd aan het „Comité d'Aménagement des Contrats de Rivière” te Parijs. Eind '87 gaf de Staatssecretaris voor Leefmilieu de toestemming om het „contrat” uit te werken. CARFO stelde hiervoor vier werkgroepen samen rond de volgende thema's:

1. De waterkwaliteit
2. Landschapszorg, natuurbehoud en toerisme
3. Informatie en sensibilisatie
4. De Frans-Belgische samenwerking

Een studie (16) onderzocht de stikstofbalans van de Penebeek, en een andere de industriële en huishoudelijke vuillast. (17) Een gespecialiseerd studiebureau werkt momenteel een project uit dat probeert de verschillende functies (landbouw, werkgelegenheid, natuurbehoud, recreatie) met elkaar te verzoenen. De gehele actie moet gecoördineerd worden door het „Comité de Rivière”. Het is belast met de eindredactie en de uiteindelijke uitvoering. In de loop van 1990 zal het door de „Préfet” officieel geïnstalleerd worden. De kostprijs wordt geschat op 31 miljoen FF. Daarmee moeten de volgende doelstellingen bereikt worden:

1. Verbetering van de waterkwaliteit
2. Geïntegreerd beheer van de IJzer en de Penebeek
3. Toerisme en Landschapszorg
4. Sensibilisatie en informatie
5. Aanstelling van een „Garde-Rivière” voor de controle.

Deze middelen werden samengebracht door de Nationale

Overheid, de regio Nord/Pas de Calais, l'Agence de l'Eau Artois-Picardie en de gemeenten.

Aan Vlaamse zijde wordt geprobeerd de samenspraak in te bouwen in de „Waterbeheersingsprogramma's” voor de onbevaarbare waterlopen. Het Blankaartbekken heeft een voorbeeldfunctie. In 1987 werd de inventarisatiefase afgerond. (2) Het definitieve plan zal moeten uitwijzen in hoeverre zwakkere functies aan bod zullen komen. Opvallend is eveneens dat de gehele discussie in de ambtelijke sfeer verloopt.

9. De IJzer brengt de Westhoek weer samen

Vanaf het begin werd door CARFO samenwerking met België voorgesteld. Men zocht en vond een lokale partner op streekniveau: Samenlevingsopbouw Westhoek (SOW). Moeizaam nam de samenwerking een aanvang. Taal en gebrek aan inzicht in elkaars beleidsstructuren waren de grootste problemen.

Toch slaagde CARFO erin de verschillende partners te interesseren en te informeren. Er waren diverse bijeenkomsten met de problematiek van de IJzer als thema. Te Brussel ging op Vlaams verzoek een officieus overleg tussen Franse en Vlaamse administraties van start. Duidelijk bleek uit deze contacten dat er afspraken moeten volgen over een gemeenschappelijk beleid voor de IJzer, vooral wat betreft de waterbeheersing en de grensoverschrijdende watervervuiling.

SOW en CARFO durfden het aan gemeenschappelijk een tentoonstelling (19) te organiseren, die momenteel door het IJzerbekken reist. Het werd een boeiend experiment, waarbij vele partners betrokken waren. De opening vond plaats in Nieuwpoort tijdens de Frans-Vlaamse veertiendaagse 1989, die in het teken van de IJzer stond. Het idee sloeg aan. Nieuwe plannen rijpen. Enkele dromen zelfs van een Frans-Belgisch riviercontract. Dit kan enkel slagen in het kader van bredere samenwerkingsakkoorden tussen beide regio's, het Departement du Nord en de Provincie West-Vlaanderen. Beide streekverenigingen hopen dat de lokale inbreng hierbij niet uit het oog verloren wordt. Juist dit is het unieke aan het project.

Voetnoten:

- (1) J.A. TIMMERMANS, De visstand in enkele waterwegen van het IJzer- en kustbekken, Ministerie van Landbouw, 1985.
- (2) Bestuur voor Leefmilieu, Funktietoekening in het hydrografisch bekken van de IJzer, Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu, 1987.
- (3) Dit globale cijfer werd verkregen door het samenbrengen van de gegevens van de VMZ en CARFO.
- (4) M. AMAZONAS, *Vers un Contrat de Rivière Yser*, CARFO, 1987.
- (5) Besluit van de Vlaamse regering tot vaststelling van de kwaliteitsdoelstellingen voor alle oppervlaktewateren van het openbaar hydrografisch net en tot aanduiding van de oppervlaktewateren bestemd voor drinkwater, zwembadwater, viswater en schelpdierwater (BS 03/12/87).
- (6) Ir. MAECKELBERGHE, *Waterkwaliteit in de Westhoek*, Het tijdschrift *Uit de Hoek*, SOW, 3e jaargang, nr. 3.
- (7) Arrêté portant approbation de la carte d'objectifs de qualité des eaux superficielles, Préfecture du Nord, 26 januari 1987.
- (8) De Leefmilieucampagne, De Vlaamse Milieuwetgeving, AROL, september 1987.
- (9) X, l'Eau, Délégation Régionale à l'Architecture et à l'Environnement, juni 1988.
- (10) Ir. DELAPORTE, *Mest op overschot*, *Uit de Hoek*, SOW, 3e jaargang, nr. 3.
- (11) Gewestplan Diksmuide-Torhout (KB 29/03/79), gewestplan Ieper-Poperinge (KB 29/09/79), gewestplan Roeselare-Tielt (KB 04/01/80).
- (12) Conventie van Ramsar, Lijst van de watergebieden van Internationale betekenis, KB 27/09/1984, KB 27/05/1987.
- (13) EEG, Europese Richtlijn 74/409/EEG, 02/04/1979.
- (14) Het Comité d'Aménagement Rural de la Flandre Occidentale (CARFO) is een samenwerkingsverband van de landelijke gemeenten in het achterland van Duinkerke: CARFO, Hôtel de Ville, 59470 Wormhout, France.
- (15) X, 2ième Journée Départementale du Développement Rural: les Contrats de rivière, Conseil Général du Nord, 1988.
- (16) C. BOVAERE, T. OLIVIER, *Etude de la pollution azotée dans le bassin de la Peene Becque*, CARFO, 1988.
- (17) Samenlevingsopbouw Westhoek (SOW) is een vereniging die de inwoners van de Westhoek (arrondissementen Diksmuide, Ieper en Veurne) wil stimuleren om zich in te zetten voor de ontwikkeling van hun dorp en streek, om zo de levenskwaliteit te verbeteren, Samenlevingsopbouw Westhoek, Iepersesteenweg 56, 8178 Woumen-Diksmuide, tel. (051) 54 51 97.
- (18) X, catalogus IJzertentoonstelling, SOW, 1989.

Résumé:

«Isera», soit «Fleuve aux eaux claires», tel était le nom que les Celtes donnèrent à l'Yser, qui a toujours joué un rôle important dans l'histoire de la région du Westhoek:

- comme voie d'accès (des Vikings au neuvième siècle; des Anglais aux quatorzième et quinzième siècles);
- comme voie de retraite pour les Gueux au seizième siècle;
- comme ligne de démarcation entre les catholiques et les protestants au même siècle, entre les Belges et les Allemands pendant la première guerre mondiale;

- comme voie navigable jusqu'à Roesbrugge.

Par le passé, l'Yser était réputé pour sa faune et sa flore. Au cours des dernières décennies, cependant, le fléau de la pollution ne l'a pas épargné. Aussi est-ce à juste titre qu'il est devenu un symbole, au Westhoek, de la lutte pour la préservation de l'environnement.

L'Yser et ses affluents drainent quelques 110.000 ha de la Flandre intérieure, dont un tiers situé en France (figure 1). Il ne joue aucun rôle dans l'écoulement des eaux des polders, qu'il longe depuis Lo.

Le bassin de l'Yser est constitué de manière irrégulière. La partie de droite prédomine, grâce aux nombreux ruisseaux affluents qui, à l'instar de l'Yser même, ont leur source dans les collines de la Flandre française et du sud-est de la Flandre occidentale, sur la ligne de faite qui va de Wijtschate à Klerken et sur le plateau de Lichtervelde.

Avec cinq autres canaux de dérivation, l'Yser se jette dans la mer du Nord à Nieuport, via le complexe éclusier dit «La patte d'oie».

Le soubassement de la région se compose d'argile lourde (figure 2). Au-dessus, sur les crêtes, alternent le sable et l'argile, sédiments marins de 70 à 7 millions d'années av. J.-C. Après de fortes érosions, le limon fertile et le limon sablonneux furent amenés par de véhéments vents du Nord pendant la période glaciaire (de 1 million à 10.000 millions d'années av. J.-C.).

Les hauteurs sablonneuses perméables au-dessus de l'argile expliquent la présence des nombreuses petites sources. C'est en raison de l'argile omniprésente que d'importantes quantités d'eau de pluie doivent être drainées en surface, ce qui explique le réseau très dense de ruisseaux et de fossés ainsi que les niveaux d'eau élevés rapidement atteints en cas de pluie.

Le paysage de l'Yser est une région rurale légèrement ondulée et dégagée, qui se caractérise par un habitat très dispersé. La qualité de l'eau se mesure soit en déterminant le degré de pollution, soit en capturant et en examinant des invertébrés.

La figure 3 donne un aperçu de la qualité de l'eau de la partie flamande de l'Yser selon la dernière méthode. Tous les cours d'eau, à l'exception du canal Ypres-Yser, se trouvent dans la catégorie «fortement à très fortement pollué». Les Français combinent les deux méthodes en une seule carte (figure 4). Bien qu'il soit difficile de comparer les deux cartes, la situation y semble nettement meilleure.

Des recherches récentes portant sur les richesses piscicoles et les problèmes que soulève la production d'eau potable à Ypres et à Dixmude confirment amplement la gravité de la situation du côté flamand.

Ici aussi les trois pollueurs sont: les ménages, les entreprises et l'agriculture. Une population numériquement en baisse (quelque 150.000 habitants) contribue à une nette augmentation des nuisances pour l'environnement en raison du changement de son mode de vie. Attirer des entreprises dans la région entraîne des effets négatifs pour les cours d'eau. Des déversements clandestins d'engrais et de liquides provenant de silos, le surfumage et les pesticides sont les principaux abus dans l'agriculture.

Les Flamands et les Français ont fixé des normes de qualité pour l'eau pour 1995, mais, une fois de plus, pas de manière uniforme. Ce qu'ils ont en commun, c'est que l'objectif n'est atteint ni de ce côté-ci ni de l'autre côté de la frontière. La Société flamande d'épuration des eaux octroie des autorisations de déversement à l'industrie et s'occupe de la centralisation et de l'épuration des eaux résiduaires. La commune est exclusivement responsable des égouts. En France, en revanche, c'est la commune qui joue un rôle-clé: elle est responsable du système d'égouts et de l'épuration. L'Agence de Bassin intervient financièrement et s'occupe de la coordination. D'autres services sont chargés de l'octroi des autorisations et du contrôle. La coordination s'effectue depuis 1987 au niveau du préfet, sur l'ordre du secrétariat à l'Environnement.

Pour les noyaux d'habitat plus importants, la solution réside, des deux côtés de la frontière, dans les stations d'épuration déjà mises en place ou encore à réaliser. Toutefois, nombre de communes n'ont pas encore achevé leur réseau d'égouts. De plus, de nombreuses maisons n'y sont pas raccordées. Par ailleurs, certaines stations sont déjà trop petites pour faire face aux quantités d'eaux sales qui leur parviennent et recueillent trop d'eau de pluie.

Les systèmes d'épuration d'eau à petite échelle sont la solution pour les petits villages et les habitations dispersées. Si l'on veut atteindre les objectifs, il faudra que les industries satisfassent aux normes de déversement plus sévères. Le contrôle et les sanctions en cas d'infraction sont insuffisants. L'agriculture doit veiller à ce que l'épandage se fasse judicieusement et, si nécessaire, procéder au traitement des surplus d'engrais.

Le paysage doit être organisé de manière toujours plus efficace pour l'agriculture. Les haies et les rangées d'arbres si caractéristiques disparaissent. Par suite de l'assèchement et du fumage, les prairies de fauche deviennent de monotones prés.

Afin de stimuler la concertation et la coopération si indispensables, le «CARFO» a élaboré un «contrat de rivière» pour l'Yser. Tous les partenaires s'engagent contractuellement à améliorer la qualité de l'eau et du paysage grâce à un plan de qualité. La participation et la sensibilisation de la population locale sont prioritaires. Des études et des groupes de travail préparent actuellement le contrat.

Le CARFO a d'emblée prôné la coopération avec la Belgique. En concertation avec l'organisme d'animation socio-éducative *Samenlevingsopbouw Westhoek*, elle a informé les responsables de part et d'autre de la frontière pour les sensibiliser à la problématique.

Le projet ne pourra aboutir que s'il peut s'inscrire dans le cadre d'accords de coopération plus larges aux niveaux régional, provincial et départemental. Il est à espérer que l'on ne perdra pas de vue l'apport local. Tel est précisément la caractéristique principale du projet de l'Yser.

(Traduit du néerlandais par Willy Devos)